

Пад у интелектуално ропство

Тони Цајл

Главна особина сервилног интелектуалца јесте то што се плаши да мисли својом главом – рекао је Чеслав Милош

И заиста, седамдесетих година, кад сам први пут држао предавања о тој књизи, већи део времена проводио сам објашњавајући тобожњим радикалним студентима зашто „заробљени ум“ није добра ствар. Тридесет година касније моја млада публика је напросто збуњена: зашто би неко продао душу било којој идеји, а поготово репресивној? Почетком двадесет првог века мало је који од мојих северноамеричких студената у свом животу срео марксисту.

Аутодеструктивна оданост секуларној вери била је изван домета њихове имагинације. Када сам почео, изазов ми је био да објасним зашто су се људи разочарали у марксизам; данас је готово немогуће објаснити саму илузију.

Савремени студенти не виде поенту књиге: цео труд изгледа узалудан. Угњетавање, патња, иронија па чак и религијско веровање: то могу да појме. Али идеолошко самообмањивање? Читаоци Милоша после његове смрти личе на западњаке и емигранте чије неразумевање он тако добро описује: „Не знају како човек плаћа – они напољу то не знају. Не знају шта човек купује, и по којој цени.”

Можда је тако. Али не постоји само једна врста робовања. Сетимо се кетманског заноса оних интелектуалаца које је, пре само неколико година, усисао хистерични нагон Џорџа В. Буша за ратом. Мало је међу њима оних који би признали да се диве председнику, а још мање оних који

би признали да деле његов поглед на свет. Тако су се, типично, они сврстали иза њега, а истовремено несумњиво очували личне резерве. Касније, кад је постало јасно да су погрешили, оптуживали су неспособну администрацију. Као прави кетмани, они гордо кажу „били смо у праву што смо грешили” – прозиран, мада несвестан одјек плодојаеа француских сапутника: „боље је грешити са Сартром него бити у праву са Ароном.”

Данас се још могу чути несувисли одједи покушаја да се хладни рат поново распири око крсташког похода против „исламофашизма”. Али право ментално ропство нашег времена пребива другде. Наша вера у „тржиште” строго прати свог радикалног двојника из деветнаестог века – неупитно веровање у нужност, напредак и историју. Баш као што је несрећни Филип Сноуден, британски министар финансија од 1929. до 1931. из редова лабуриста, дигао руке пред великом економском кризом изјавивши да нема сврхе супротстављати се неизбежним законима капитализма, тако данас европски лидери минирају буџетске мере штедње да би примирили „тржиште”.

Али, „тржиште” је само апстракција – баш као и „дијалектички материјализам”: у исти мах ултрарационално – његова аргументација све успева да потуче – и крајње неразумно – није отворено за питања. Има своје истинске вернике – осредње мислиоце, за разлику од оснивача, али при том

утицајне; има своје сапутнике – који можда приватно сумњају у тврђења догме, али не виде алтернативу проповедању те догме; и своје жртве, међу којима су многе, посебно у САД-у, послушно прогутале своју пилулу и сад гордо истичу врлине учења које им неће донети ништа добро.

Ропство у којем идеологија држи људе најбоље се мери њиховом колективном неспособношћу да замисле алтернативе. Добро знамо да безрезервна вера у нерегулисано тржиште убија: због строге примене оног што је донедавно био „вашингтонски консензус” у рањивим земљама у развоју – с нагласком на стројој фискалној политици, приватизацији, ниским царинама и дерегулацији – милиони су изгубили плате. У међувремену су строги „комерцијални услови” под којима се на многим местима набављају лекови драстично смањили очекивани животни век. Али, по бесмртној фрази Маргарет Тачер, „нема алтернативе”.

Управо такве услове представио је комунизам својим уживаоцима после Другог светског рата; и зато што историја није пружала очигледну алтернативу комунистичкој будућности, многи Стајинови обожаваоци у иностранству пали су у интелектуално ропство. Али, када је Милош објавио „Заробљени ум”, западни интелектуалци још су расправљали о супарничким друштвеним моделима – социјалдемократији, социјалном тржишту или регулисаном тр-

жишту као варијантама либералног капитализма. Данас, упркос ретким кејнзијанским протестима који долазе с доње стране границе изобиља, влада консензус.

Како је сматрао Милош, „човек Истока не може да схвати Американце озбиљно зато што они никад нису прошли искуства која људе уче да су њихови судови и навике размишљања релативни”. То је сигурно тако, и тиме се може објаснити истрајни скептицизам источноевропљана у срету са западном недужношћу. Али нема ничег недужног у вези са доброволним робовањем западних – и источних – коментатора новој и свеопштој правверности. Многи од њих, попут Кетмана, знају шта је посреди, али не дижу главу изнад оградe. Бар у том смислу, они имају нешто заједничко са интелектуалцима из комунистичког доба. Сто година после његовог рођења, педесет година после објављивања његовог подстицајног есеја, Милошева осуда сервилног интелектуалца звучи истинитије него икад: „Његова главна особина је то што се плаши да мисли својом главом.”

Крај
Превеле Слободанка Глишић
и Славица Милетић

Од
сутра
фељтон

Јово Тошевски

Чаробни
мозак